

Марија ЛАКИЋ

marijalak311@gmail.com

ВИЈЕК И ПО ИСТОРИЈЕ САБОРНЕ ЦРКВЕ СВЕТОГ НИКОЛЕ У НОВОМ ПАЗАРУ

Институт за српску културу
Приштина / Лепосавић

(Ивана Женарју Рајовић. *Саборни храм Светиої Николе у Новом Пазару*. Приштина / Лепосавић: Институт за српску културу, 2024, 271 стр.)

У издању Института за српску културу Приштина / Лепосавић, са благословом епископа рашко-призренског Теодосија, 2024. године из штампе је изашла научна монографија посвећена Саборном храму Светог Николе у Новом Пазару, др Иване Женарју Рајовић, вишег научног сарадника при овом Институту.

Дугогодишња истраживања црквене умјетности деветнаестог вијека, посебно на простору Рашко-призренске епархије, Женарју Рајовић систематизује и у поменутој монографији, којом указује на значај и богатство новопазарског Саборног храма, који досад није био предмет истраживања у оквиру неке обимније студије. Повод за почетак детаљнијег проучавања цркве био је, између осталог, и јубилеј – 150 година од њене изградње (1872).

Кроз четири поглавља (Историјат, Архитектура, Ентеријер, Ризница), са одговарајућим потпоглављима, на више од сто двадесет писаних страна и са изузетним илустративним материјалом (114 илустрација), Женарју Рајовић доноси цјеловиту, заокружену слику о овом комплексном црквеном, архитектонском, умјетничком и историјском остварењу. Поред поменутих поглавља и илустрација, књига садржи и предговор ауторке, резиме на енглеском језику, списак извора и литературе, као и регистре, географски и именски.

Поглавље „Историјат“ ауторка започиње увидом у локацију храма и историјски контекст његове изградње, односно резултате Танзиматских реформи и вјерску обнову у Рашко-призренској епархији. Ово поглавље, кроз пет потпоглавља (Нови Пазар, Верски објекти у Новом Пазару, Рашко-призренска епархија, Митрополит

Мелетије, Саборни храм) разматра различите чиниоце чија под-робна анализа разјашњава контекст у коме настаје Саборна црква у Новом Пазару. Треба истаћи да ауторка препознаје и објашњава улогу митрополита Мелетија, о коме у науци владају опречна мишљења, у изградњи и украшавању храма.

У другом поглављу, које носи назив „Архитектура храма“, разматра се, уз ослањање на релевантну литературу и успостављењем аналогија са другим храмовима у Епархији, архитектонско уређење Саборне новопазарске цркве. Ово поглавље рашчлањено је на одговарајућа потпоглавља (Архитектонски концепт, Организација простора, Обрада фасада, Порта). На овом мјесту детаљно се описују архитектонски елементи који образују и дијеле унутрашњи простор храма, објашњава се та просторна подјела, затим и симболика и функција олтара и предолтарског простора, наоса односно лађе, те припрате и галерије уздигнуте над њом. Ауторка велику пажњу посвећује и опису и анализи начина на који је обрађена фасада цркве. Посебно су драгоцјени дијелови који се тичу камене пластике, односно тумачења приказаних фигура и сцена. Поглавље се завршава описом објеката који се налазе у црквеној порти, хронологијом њиховог настанка и њиховим функцијама.

У трећем поглављу које се усредсређује на ентеријер храма, ауторка набраја дијелове црквеног мобилијара, од којих су неки аутентични, из периода настанка цркве, док су на примјер проскинитари, пјевнички пултови и стасидије замијењени новима. Највише ангажовани на унутрашњем опремању храма били су браћа Ђиноски, позната тајфа из Галичника, који су оставили значајан траг у црквеној умјетности на простору Рашко-призренске епархије у другој половини 19. вијека, посебно у вријеме митрополита Мелетија. Ауторка доноси њихове биографије, хронологију кретања, те радова у Епархији. Ово поглавље подијељено је на пет потпоглавља (Иконостас, Архијерејски трон, Проповедаоница, Запрестолни крст, Зидно сликарство). Иконостасу који је, по ријечима ауторке, једна од најраскошнијих олтарских преграда на тлу Рашко-призренске епархије, природно је посвећена највећа пажња. Аутори близу сто педесет икона на монументалном иконостасу били су браћа Ђиноски. У овом потпоглављу детаљно је анализирана иконостасна конструкција и симболи који се на њој јављају, као и програм сликарства, од зоне сокла па до највише зоне, са Распећем Христовим, при чему је свака светачка фигура и сцена детаљно описана, уз преписе натписа. У засебним потпоглављима обрађени су и архијерејски трон, проповједаоница и запрестолни крст. Захваљујући сачуваним натписима и стилској анализи, сазнајемо о ауторима ових дијелова црквеног мобилијара, браћи Ђиноски, који су израдили трон и проповједаоницу, те зографу Крсти Атанасову (Анастасову) из Кру-

шева, који је осликао запрестолни крст. Посебна пажња посвећена је зидном сликарству, заступљеном у највишој зони цркве – слијепој калоти, пандантифима и у двије нише које су видљиве само са галерије. Ауторка у овом потпоглављу анализира сцене насликане од стране тајфе зографа Аврама Дичова, са иконографског, стилског и симболичког аспекта. Наиме, Црква у Новом Пазару неко вријеме након изградње и унутрашњег опремања била је без зидног сликарства. Тајфа Аврама Дичова, сина познатог Дича Зографа, ове радове, по поручбини татора и виђенијих чланова новопазарске црквене заједнице, изводи 1901. године.

Последње поглавље књиге посвећено је ризници новопазарске цркве, која је, како ауторка наводи, неуједначена по свом обиму и структури. У њој се, осим поклона и предмета који су били у употреби у Саборној цркви, налазе и предмети из Цркве Светих апостола Петра и Павла.

Ивана Женарју Рајовић ризницу обрађује кроз три потпоглавља: Сакрални предмети, Иконе, Графике. Поред описа и анализе сакралних предмета, попут кивота за мошти, петохлебнице, неколико кандила, анафорика, прибора за проскомидију, путира, једне руске плаштанице, те неколико богослужбених књига, посебна вриједност овога текста је у томе што ауторка објашњава функцију и симболику предмета, наводи одакле они стижу, ко их израђује или поручује, односно поклања, а тамо гдје је то било могуће, даје и паралелне примјере датих предмета у ризницама других цркава. По сличном принципу анализирани су и иконе и графике. Ризница новопазарске цркве обилује иконама различитих типова, стилских и иконографских, и из различитих временских раздобља. Њихово публиковање (овде по први пут) биће значајно за будуће истраживаче. Поред икона произведених од стране балканских мајстора, чија имена су нам у неколико примјера позната, у ризници су заступљене и руске иконе, као и једна итали-критска, која се, као вјероватно најстарија, датује у 16. или 17. вијек. За многе од сачуваних графичких листова, ауторка, захваљујући упоредним анализама, проналази ауторе и одређује вријеме настанка. Већина њих произведена је у радионицама светогорских манастира и сматра се да су захваљујући ходочасницима доспијевале у новопазарску ризницу.

Монографија о Саборној цркви Светог Николе у Новом Пазару представља значајан научни подухват др Иване Женарју Рајовић, која, бавећи се више од деценију црквеном умјетношћу, посебно на тлу Рашко-призренске епархије, успијева да установи и објасни историјски и културни контекст, те услове при којима је започета и завршена изградња и унутрашње опремање храма. Књига је вриједна и корисна истраживачима, јер су многи сегменти први

пут публиковани. Богата ризница, на примјер, раније није била научно обрађена и приказана. Овакав значајан и велелепни храм на тлу Рашко-призренске епархије, који је у једном тренутку претендовао да буде епископско сједиште, са једним од најмонументалнијих иконостаса, након више од 150 година постојања заслужено је монографски анализиран и предат на увид и корист научној и широј јавности.